

Jonathan Grix, Bevezetés a társadalomkutatás általános terminológiájába

Koller Inez

Írásom célja kétirányú: egyrészt bemutat egy lehetséges utat, amelyen végighaladva betekintést nyerhetünk a társadalomtudományi kutatás általános kulcsfogalmaiba. Úgy gondolom, mindenképpen szükséges az általános terminusok és terminológiák tisztázása a társadalomtudományon belül, hiszen találoztunk már a tudományos körökben olyan esetekkel, amikor a viták érveléseiben azonos terminusokat használtak, de eltérő jelentéseket kapcsoltak hozzájuk. Másrészt írásom bemutatja a társadalomtudományok (ontológia, episztemológia, metodológia, módszerek és források) főbb elméletei közötti kapcsolatokat. Ezt az „irányozott” és logikai kapcsolatot kell megértenie a hallgatóknak – és kutatóknak – ha konstruktívan kívánnak részt venni az egymás munkáiról szóló vitákban.

Bevezetés

A társadalomtudományi kutatás terminológiájának és terminusainak számos jelentésével számolva nem meglepő, hogy a hallgatók ritkán használják helyesen szakterületük eszközeit. Emellett a különböző tudományágakban tevékenykedő kutatóknál is előfordul, hogy a kutatás terminológiájához vezető nagy számú jelentésetéréssel és magyarázattal találkoznak. Fontosnak tartom, hogy mielőtt a hallgatók kutatásba kezdenek, szükséges megvilágítani előttük az általános társadalomkutatás „építőköveit”, melyek a kutatás alapnyelvezetét adják, s melyek nagyobb jelentőséggel bírnak, mint amivel a tudományos hagyományok felruházzák őket. Triviálisnak tűnhet, de előfordul, hogy sok hallgatónak, valamint a kutatásban résztvevő tudósoknak nehézségei támadhatnak döntő fontosságú terminusok megkülönböztetésében, mint amilyen az ontológia (vagyis, mi az odakinn, amit megismerhetünk) és az episztemológia (vagyis, hogyan szerezhethetünk ismeretet róla), pedig e terminusok ismerete és a kutatásban elfoglalt helyük lényeges a kutató folyamat egészének megértésében. A társadalomtudományok terminológiai tisztázásához igyekszik hozzájárulni írásom azzal, hogy bemutatja a kutatási folyamat alapvető elemei (ontológia, episztemológia, metodológia, módszerek és források) közötti kapcsolatok fontosságát.

Azzal kezdem, hogy felvázolom, miért szükséges megismerni a kutatás eszközeit és terminológiáját. A fontos terminusokat mint például az ontológia és az episztemológia, gyakran homály fedi, részben a nyelvezet miatt, mellyel megmagyarázzuk őket, hiszen jobban összezavarják az olvasót, mintha nem is kezdtek volna bele az olvasásba. Amint tisztában leszünk az alapterminusokat illetően, a következő lépés, hogy megértsük a kutató ontológiai

álláspontjának kapcsolatát a kutatási folyamat más kulcselemeivel, nevezetesen az episztemológiával, a metodológiával, a módszerekkel és a forrásokkal is. Az „irányozott kapcsolatról” szóló rész után bemutatok egy példát - a „társadalmi tőke” terminusról folyó aktuális vitát, hogy megmutassam, ez hogyan működik a gyakorlatban – vagyis, hogy egy sajátos ontológiai álláspont milyen hatással van a kutatás következő fázisaira.

A szaktudomány eszközeinek tanulmányozása

Miért szükséges megismernünk és megértenünk a standard terminusokat és elméleteket a társadalomtudományokban? Egy egyszerű példa elegendő lesz ennek megvilágítására: képzeljünk el egy majdani kőművest, aki nem tudja megkülönböztetni egymástól a vakolókanalat, az alkoholos vízszintezőt és a vésőt. Ezek szakmája nélkülözhetetlen eszközei, melyek nélkül egy fal sem épülhet fel. Mindegyik eszközt sajátos módon használják, és ha rosszul használják, például a vésővel helyezik egymásra a téglákat, az eredmény katasztrófához vezethet. A kutatásban a sajátos eszközöket sajátos módon használjuk fel, és ha valaki jól használja őket, annak először meg kell értenie, mit is jelentenek, mit lehet velük kezdeni, hogyan és mikor használjuk őket. Egy társadalomtudományi lexikon világosságának és tartósságának hiánya tévesen használt, félrevezető és félreértett terminusok és szóhasználatok aknamezejére vezethet bennünket.

Ezért fontos, hogy tiszta és világos ismeretünk legyen az ontológiai és episztemológiai feltevésekről, hiszen ezek támasztják alá a kutatást, fontossági sorrendben a következő módon:

- (1) a kutatás kulcselemei (a metodológiát és a módszereket is beleértve) kapcsolatának megértése,
- (2) a zavar elkerülése társadalmi jelenségek elméleti vitái és megközelítései során, és
- (3) képesnek lenni felismerni a zavart másoknál és megvédeni saját nézetünket.

Nézzük meg alaposabban ezeket a pontokat! Miért olyan fontos a terminusok világossága és tartóssága? Ha mi mint kutatók nem vagyunk tisztában egy munka ontológiai és episztemológiai alapjaival, úgy végezhetjük, hogy azért kritizáljuk kollégánkat, amiért nem vett számításba egy olyan tényezőt, melyet ontológiai álláspontja nem is enged meg neki. Például amiatt kritizálni egy teljes virágjában lévő pozitivistát (ha ilyen személy még egyáltalán létezik), hogy nem vett figyelembe a társadalomban látens struktúrákat (mint például a patriarchális struktúra), mikor ontológiai és episztemológiai álláspontja nem enged

meg számára illet, klasszikus esete ennek. Ha sikerül bizonyos fokig megvilágítani e terminusokat a társadalomtudományi munkában, az nemcsak minket tesz ismerőssé a tudományos terminusok világában, hanem azzal is tisztában lehetünk, hogy azok a kutatók is, akik munkáját olvastuk, határozottak saját ontológiai és episztemológiai álláspontjukat illetően. Kiindulópontnak a legalkalmasabb terminusok az ontológia és az episztemológia, mivel ezek állnak a társadalomkutatás középpontjában.

Ontológia

Az ontológia minden kutatás kezdőpontja, melyet a kutató episztemológiai és metodológiai álláspontjai logikusan követnek. A terminust szótári definíciója úgy írja le, mint a társadalmi valóság olyan képét, melyre egy elmélet alapozódik. Norman Blaikie egy teljesebb definíciót ajánl azt sugallva, hogy az ontológiai alapfeltevések, melyek a társadalmi valóság természetéről készülnek, arra kérdeznék rá, hogy mi létezik, hogy ez a létező hogy néz ki, milyen egységekből épül fel és ezek az egységek hogyan lépnek interakcióba egymással. *Röviden, az ontológiai feltevések azzal foglalkoznak, hogy mi az, amit a társadalmi valóság alkotójának hiszünk.* Ezt észben tartva nem nehéz megérteni, hogy az alapvetően különböző kulturális kontextusokba beágyazódott tudományos hagyományoknak hogyan lehetnek eltérő elképzeléseik a világról és eltérő feltevéseik miként támasztják alá sajátos megközelítéseiket a társadalom vizsgálatában. Ezért fontos tudatában lennünk annak, hogy saját ontológiai álláspontunkat szükséges megértenünk, megerősítenünk és megvédenünk. Egy személy ontológiai álláspontja válasz arra a kérdésre: „mi a társadalmi és politikai valóság természete, melyet vizsgálat alá vettem?” egy feltevés, melyet lehetetlen empirikusan megcáfolni. Csak e kérdés feltevése és megválaszolása után vitathatjuk meg, mi az, amit megtudhatunk erről az általunk létezőnek gondolt társadalmi és politikai valóságról.

Ontológiai álláspont például az „objektívizmus” és „konstruktívizmus”. Az előbbi olyan ontológiai álláspont, amely kijelenti, hogy a társadalmi jelenségek és jelentéseik függetlenek a társadalmi cselekvőktől. Az utóbbi pedig olyan ontológiai álláspont, amely szerint a társadalmi jelenségeket és jelentéseiket folyamatosan formálják a társadalmi cselekvők; a társadalmi jelenségek és kategóriák nem csak a társadalmi interakciókon keresztül jönnek létre, emellett állandó változásban vannak. A két példa jól mutatja, hogy egy ontológiai álláspont hogyan tudja befolyásolni a kutatás elkezdését. Ha az ontológia arról szól, hogy mi az, amit megismerhetünk, akkor az episztemológia arról szól, hogyan jutottunk el ennek megismeréséhez.

Episztemológia

Az episztemológia, mely a filozófia egyik legfőbb ága, az ismeret elméletével foglalkozik, különösképpen módszereire, érvényességére és a társadalmi valóság ismeretének eléréséhez lehetséges utakra tekintettel, bármit is értsünk ezeken. *Röviden, feltevések arról, hogy a feltételezett létező hogyan ismerhető meg.* Az ógörög *episteme* (ismeret) és *logos* (tudás) szavakból származik, az ismeretgyűjtő folyamatra koncentrál, és azzal foglalkozik, hogy új modelleket vagy elméleteket fejlesszen ki, melyek jobbak más, velük versengő modelleknél és elméleteknél. Az ismeret és felfedezésének útjai nem statikusak, hanem örökké változnak. Az elméletek tanulmányozása során figyelembe kell vennünk alapfeltevéseiket és ezek eredetét is. Például a nyugati demokráciákból eredeztethető elméletek vajon megfelelően magyarázzák a Kelet-Európai tranzit országok 60 éves autoritáriánus történelmének jelenségeit? Két olyan ellentétes episztemológiai álláspont, mint a „pozitivizmus” és az „interpretivizmus” is visszakövethető, ha megvilágíthatjuk sajátos hagyományait a társadalomtudományok filozófiájában. Az előbbi olyan episztemológiai álláspont, mely támogatja a természettudományok módszereinek alkalmazását a társadalmi valóság és az azon túli területek vizsgálatában. Az utóbbi pedig olyan episztemológiai álláspont, amely tekintetbe veszi az emberek és a természettudományok tárgyai közötti különbségeket, ezért megköveteli a társadalomkutatótól, hogy felkutassa a társadalmi akció szubjektív jelentését is. Világos, hogy a két episztemológiai álláspont közötti választás eltérő metodológia alkalmazására indíthat, mint egyébként. Az is világos, hogy a kutatók ontológiai és episztemológiai álláspontjai ugyanannak a társadalmi jelenségnek különböző felfogásai lehetnek.

Eltérő ontológiai és episztemológiai felfogások

A kutatás alapjául szolgáló feltevések így mind ontológiaiak, mind episztemológiaiak. Platón híres *barlang hasonlata* elvezet minket az ontológia és az episztemológia gyökereihez, mivel megmutatja, hogyan létezhetnek nagyon eltérő felfogások arról, hogy mi alkotja a valóságot. A hasonlatban barlangba zárt emberek vannak, úgy odaláncolva, hogy csak egyenesen előre nézhetnek a fal felé, melyre emberek által készített tárgyak árnyékai vetülnek; a tárgyakat a háttérben emberek hordozzák és a falat a barlangban gyújtott tűz fénye világítja meg. A foglyok neveket és jellemzőket adnak az árnyékoknak, melyek számukra a valóságot jelentik. Platón később olyan jelenetet ír le, melyben egy fogoly elhagyja a barlang sötétjét és látja, hogy nemcsak a tárgyak árnyékai, hanem maguk a tárgyak is csak a valóság

képmásai. A szövegben Szókratész a következőket mondja Glaukónnal folytatott beszélgetése során:

„Tegyük fel, hogy valaki azt mondja neki (a fogolynak, aki kiszabadult a barlangból), hogy amit eddig látott, annak nincs szubsztanciája, és hogy most közelebb áll a valósághoz és jobban lát, mivel a szeme előtt álló dolgok valósága nagyobb – mit gondolsz, hogyan reagálna? És mit gondolsz, mit mondana, ha megmutatnák neki bármelyik tárgyat, melyet korábban mögötte hordoztak, és válaszolnia kellene arra, hogy mi az? Nem gondolod, hogy megrémülne, és arra gondolna, hogy annak van nagyobb valósága, amit korábban látott annál, mint amit most lát?”

A fent idézett részlet jól szemlélteti, hogy az emberek hogyan jutnak el egy meghatározott gondolkodási módhoz, mely meghatározott kulturális és társadalmi normákhoz és paraméterekhez kötődik, ilyen például az egyetemi világ szaktudományai alapján felépített gondolkodásmód is. A barlanglakók tapasztalatára épített bármilyen premissza bizonyosan különbözni fog attól, melyet a barlangon kívül lakók állítottak fel. Ezért van szükség arra, hogy tudatában legyünk különböző világnézetek és különböző ismeretszerzési módok létezésének. A két terminus sorrendje azért fontos, mert az ontológia logikailag megelőzi az episztemológiát, amely logikailag megelőzi a metodológiát (vagyis, mi módon teszünk szert a létező ismeretre). Érdekes módon sok kutatási módszerről szóló könyv tárgyalja ezeket a terminusokat, de más sorrendben (ami számomra logikátlannak tűnik), vagy nem is magyarázza őket együtt (ami nehezzé teszi megérteni a könyv többi részét). A kutatás kulcselemeinek kapcsolatáról szóló érveket egy lépéssel tovább viszem, azt mondom, a metodológia logikusan megelőzi a kutatási módszereket, melyek logikailag megelőzik az adatforrásokat.

Meghatározott irányú kapcsolat ontológia, episztemológia, metodológia, módszerek és források között

Elsőre bizonyára mechanikusnak és merevnek tűnik, ha kijelentem, hogy meghatározott irányú kapcsolat áll fenn a kutatás építőkövei között, de ez az egyszerűsített vázlat segíthet demisztifikálni a gyakran érthetetlen vitákat. Rendkívül fontos megértenünk, hogy egy sajátos világnézet mi módon képes befolyásolni az egész kutatási folyamatot. Világosan meghatározva a kapcsolatot aközött, hogy mi lehet kutatható téma vagy terület (ontológiai álláspont) és aközött, hogy mit tudhatunk róla (episztemológiai álláspont) és hogy

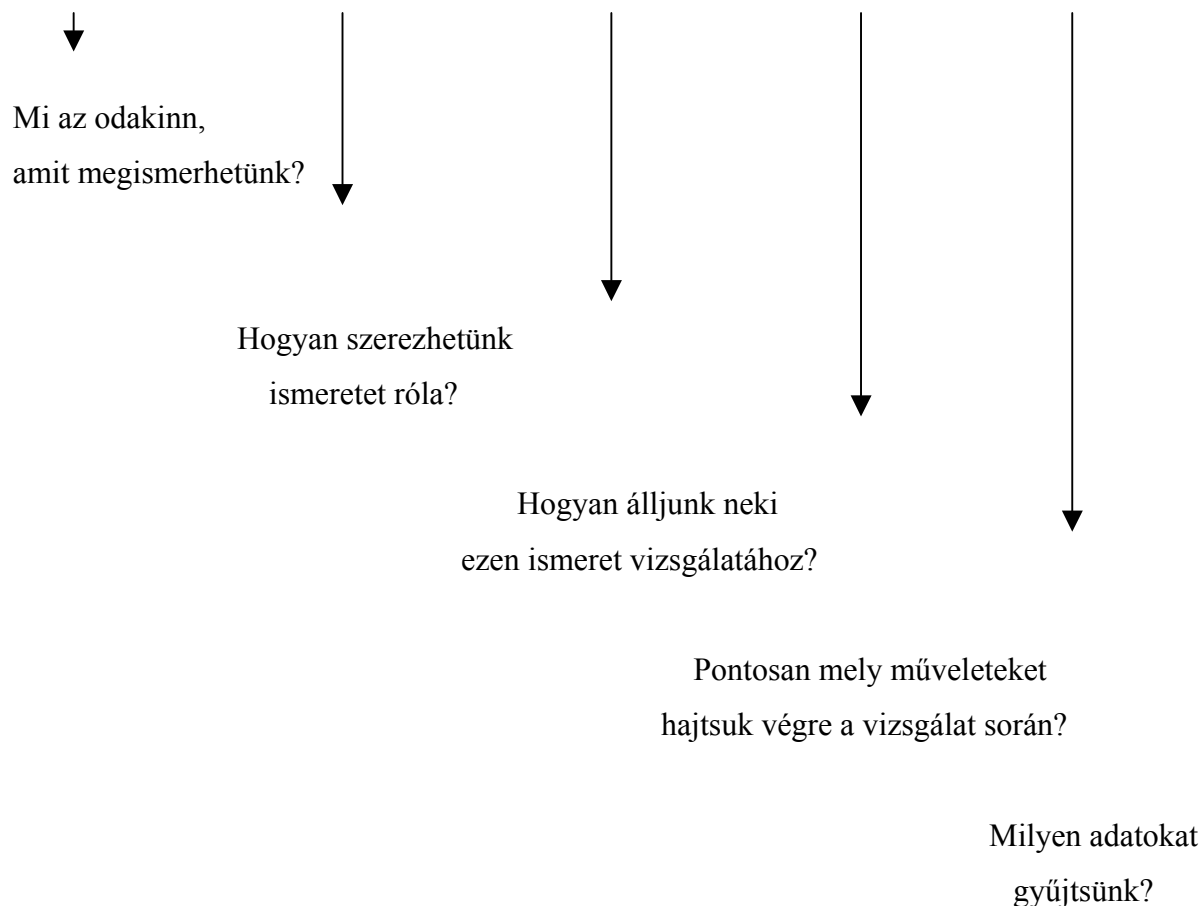
hogyan szerezhethetjük meg a róla való ismereteket (metodológiai megközelítés), szembesülünk azzal, hogy milyen hatással van az ontológiai álláspont arra, hogy mit és hogyan kezdjük tanulmányozni. Az ontológiát gyakran helytelenül összemossák az episztemológiával, úgy hogy az előbbit egyszerűen az utóbbi részeként fogják fel. Bár a kettő szorosan összefügg egymással, meg kell különböztetnünk őket, mivel minden kutatás szükségszerűen egy személy világnézetéből indul ki, amelyet a személy kutatási folyamatban hasznosított tapasztalatai formálnak. Egy kutató metodológiai megközelítése, reagál sajátos ontológiai és episztemológiai feltevéseire, melyek befolyásolják választását a kutatási módszerek között. A metodológia a tudományos vizsgálat logikájával foglalkozik; közelebről a sajátos technikák és műveletek lehetőségeinek és korlátainak tanulmányozásával. A terminus a módszerek és feltevések tanulmányozására és tudományára vonatkozik, a módokról, ahogy az ismereteket létrehozzák.

A metodológia logikailag kapcsolódik a folyamat során alkalmazott kutatási módszerekhez. Az utóbbiak alatt itt egészen egyszerűen technikákat és műveleteket értünk, melyek az adatok összehasonlítására és elemzésére szolgálnak. Mivel a metodológia a kutatás logikájával, lehetőségeivel és korlátaival foglalkozik, a terminust gyakran összekeverik és felcserélik a kutatási módszerekkel. A módszerek, melyeket a kutatási projektre választunk ki, kötődnek a felállított kutatási kérdésekhez és az összegyűjtött adatok forrásaihoz, ahogy az 1. ábra mutatja.

Az 1. ábra előíró jellegűnek mondható, vagy hogy írásom egyik támogatója szavaival éljek, emlékeztetheti az olvasót az 1950-es évek régi stílusú módszertani könyveire. Ennek ellenére mégsem változtatom meg az ábrát két okból: először, mert az ábra bemutatja a meghatározott irányú logikai kapcsolatot a kutatás kulcs elemei között. Az ábra nem mutatja meg a kérdések és a kutatás projektjének típusa által kiváltott hatást, – mint amilyenek a kutató személyének attitűdjei. Pedig saját ontológiai és episztemológiai álláspontjaink formálják azokat a kérdéseket, melyeket elsőként felteszünk és azt, hogy mi módon állunk hozzá a megválaszoláshoz. Másodszor alapvetően nem értek egyet azzal a véleménnyel, hogy a kutatás az ábra bármelyik pontján elkezdődhet, például hogy a kutató először választhat egy kedvenc vagy már megszokott módszert és aztán dolgozik visszafelé metodológiájuk, episztemológiájuk és ontológiájuk felé.

1. ábra A kutatás építőkövei közötti kapcsolat

Úgy gondolom, a módszer-vezette kutatást el kellene kerülnünk, vagyis azt, amikor inkább engedjük magunkat egy sajátos kutatási módszer által, s nem egy kérdés által vezetni, mely a kutatási kérdésekből a legmegfelelőbb kutatási módszerekhez jut el. Egy kutatási módszert választani, mielőtt megvan a kutatás kérdése, a fentebb tárgyalt logikai láncolattal ellenkezik és több, mint valószínű, hogy szerény kérdés/módszer összeegyeztést fog eredményezni.

A módszereket az ontológiai és episztemológiai feltevésektől mentes dolgoknak kell tekintenünk és a választást, hogy melyiket használjuk, a kutatási kérdésnek kell irányítania. Sok kutató elméjében bizonyos módszerek megmagyarázhatatlan módon kötődnek meghatározott ontológiai és episztemológiai feltevésekhez: például próbálj megkérdezni egy lelkes racionális választás teoretikust arról, hogy mit gondol a diskurzus analízisről. Fontos megjegyeznünk, hogy a kutató, aki egy sajátos módszert sajátos módon alkalmaz, a módszerét összekapcsolja egy speciális ontológiai feltevéssel. Tehát nem a módszer az, amely megközelíti a tudományosságot, hanem maga a kutató. A kutatást az alapján kell megítélni, hogy alkotó részei logikailag hogyan kapcsolódnak egymáshoz és nem az alapján, hogy melyik módszert használták. Emlékezzünk rá, hogy az 1. ábra a kutatás kulcselemei közötti meghatározott irányú kapcsolatot szándékozott bemutatni; igaz ez nem azt jelenti, hogy az egyik elem meghatározza a másikat – például egy olyan ontológiai álláspont választása, amely

közel áll a pozitívizmus által preferálthoz, nem jelenti azt, hogy az episztemológiai álláspont is automatikusan pozitívista lesz.

A fentiek alátámasztására szeretném bemutatni az úgynevezett „társadalmi tőke” vitát, amely különösen alkalmas a kutatásban megjelenő ontológiai és episztemológiai álláspontok fontosságának és befolyásának illusztrálására. A vita domináns paradigmája jó példa a módszer-vezette kutatásra, bár a tudósok általában a kutatási módszerek használatának széles skálájára koncentráltak, hogy felkutassák az interperszonális bizalom és kooperáció működési elvét a társadalom tagjai között.

A „társadalmi tőke” vita

A társadalmi tőke elmélete az emberek közötti bizalmi kapcsolatok melléktermékeként került előtérbe, különösen olyan szervezetekben és szövetségekben, melyekben kompromisszumok, viták és szemtől-szembeni kapcsolatok nevelték a tagokba a demokrácia alapelveit. Az állampolgárok aktív csoporthoz-tartozás érzése és a civil ügyek iránti érdeklődése egy meghatározott régióban közjót hoz létre, ami megkönnyíti az együttműködő cselekvést mindannyiuk számára. A civil kapcsolatok hálózatán keresztül folyik az információ, ami mások számára is elérhető. A társadalmi tőke egy meghatározott régióban vagy helyi területen való létezésének feltételezett kapcsolata azzal, hogy ez pozitív hatással van a kormányzat és a gazdaság teljesítőképességére – és végső soron a demokratikus kormányzásra – megragadta egyaránt a kutatók és a politikusok figyelmét is. A kapcsolat alapján elmondhatjuk, hogy általánosan minél magasabbak a társadalmi tőke készletei, annál demokratikusabb társadalom jöhet létre az adott területen.

Az első és messze a legdominánsabb paradigma a társadalmi tőke kutatásában a „Putnam Iskola”, mely azon tudósok csoportjából áll, akik Robert Putnam társadalmi tőke definícióját alkalmazzák. Különböző mértékben, de követik azt a kvantitatív kutatási módszert, melyet Putnam alkalmazott, hogy „mégmérje” a társadalmi tőkét a demokrácia tanulmányozása során, melyet Olaszországban folytatott. Ez a kutató paradigma nagy előrelépést jelentett a társadalmi tőke elméletének kifejtésében, miközben végig alátámasztotta Putnam saját munkájának ontológiai és episztemológiai álláspontját.

Putnam és követői hasonló ontológiai, episztemológiai és metodológiai premisszákkal rendelkeznek, mint a politikai kultúra atyjai, Gabriel Almond és Sidney Verba, akik úttörő munkája először az 1950-es években jelent meg. A kultúra, valamint a példánkban szereplő társadalmi kultúra olyan pszichológiai jelenségként tűnt fel számukra, ami pozitívista módon mérhető az egyén szintjén a kutatási kérdésekre adott konkrét és megszámlálható válaszokon

keresztül. A társadalmi tőke kutatásának óriási többsége felmérési kérdéseket használ, melyeket azonban nem a társadalmi tőkét felépítőnek gondolt jellemzők felkutatására terveztek (bár jó kivétel erre az általános szabályra Richard Rose társadalmi tőke felmérési-kutatása). Az eredmények inkább olyan válaszok elemzéséből születtek, melyeket más célból feltett kérdésekre válaszoltak meg, így a bizalom és együttműködés, vagyis a társadalmi tőke létezését vagy hiányát tették próbára.

A Putnam Iskola társadalmi tőke kutatása fundamentalista ontológiai álláspontra helyezkedik (vagyis, úgy hiszik, hogy a világ attól függetlenül is létezik, hogy mi tudunk róla), valamint pozitivista episztemológiai álláspontra. Ez a kiindulópont a csoport favorizált metodológiájához vezet. *A metodológia magában foglalja a sajátos kutatási technikák vagy módszerek lehetőségeinek és korlátainak reflexióit*, kiválaszt egy meghatározott kutatási stratégiát, amely a Putnam Iskolánál egy kvantitatív, nagy számú ügyekkel foglalkozó vizsgálatot jelent. A választás egy meghatározott kutatási módszer irányába tereli őket, a survey vagy kérdőíves módszerhez, amely során a válaszadók válaszait statisztikai úton aggregálják és alakítják. A felmérési kérdésekre adott kognitív válaszok (adatforrások) kvantitatív mérését indexként használják, hogy eldöntsék, vajon a társadalmi tőke hanyatlik-e vagy sem. Nem nehéz észrevenni, hogy a kutató kiindulópontja (ontológiai álláspontja) döntően kötődik a kutatás többi építőkövéhez. Visszatérve a fenti példához: a fundamentalista ontológia (vagyis, azok a vitán felül álló hitek, melyekből ismereteink logikailag levezethetők) általában pozitivista episztemológiához vezet (vagyis, ami fókuszál a megfigyelhető és mérhető társadalmi jelenségekre). Ezek a kiinduló álláspontok olyan metodológiával kapcsolódnak össze, amely általában kvantitatív kutatási stratégiákat választ a kvalitatívon túl és amely a kutatót egy felmérési módszer felé vezeti. A fenti példa fundamentalista ontológiát követő tudósai szerint a társadalmi jelenségeknek közvetlenül megfigyelhetőeknek kell lenniük, ám felismerik, hogy van valami, ami nem mérhető: a bizalom. A bizalom elméletének erős normatív tartalma van, amit a pozitivista episztemológia nem képes megfelelően kibontani.

Ha nem úgy képzeljük el a társadalmi tőkét, mint a bizalom kérdéseire adott kognitív válaszok összességét, hanem úgy, mint amit befolyásolnak a társadalmi struktúrák, melyekkel össze is nő, akkor kutatási tervünk egészen más lesz, mint amiről eddig olvastunk. A társadalmi kontextus, amelybe az emberek közötti kapcsolatok hálója beágyazódik, lényeges e típusú elemzés számára. Így William Maloney javaslatára – aki sokat merített James Colemantól – a társadalmi tőkét kontextusfüggőként kell értelmeznünk, valamint olyan forrásként, amely a cselekvők közötti kapcsolatokban rejlik. De mi bizonyítja e kapcsolatok

létezését? Azok a tényezők, melyek formálják és informálják a helyi társadalmi kontextust, vajon biztosan kapcsolatban állnak egy ország kormányzási módjával? Vajon egy sajátos kormányzási mód jobban irányítja a társadalmi tőke megalkotását vagy fenntartását, mint egy másik? – ezt nem igazán tárgyalja a Putnam Iskola ontológiai és episztemológiai álláspontjuk miatt. A kormányzási típusok elrendezhetőek egy skálán például a centralistáktól a föderalistákig vagy a liberál-demokratáktól az autoritariánusokig. De honnan tudjuk, hogy egy decentralizált kormányzási forma politikája közelebb áll az emberekhez? Hogy sokkal érzékenyebb és elkötelezettebb a helyi okok felé? Hogy elősegíti az állampolgárok nagyobb részvételét a politikai folyamatban, ezáltal kötelekeket vonva a közösségi csoportok és a helyi kormányzatok között?

Nézzünk meg egy a putnamitól eltérő kutatási stratégiát, amely olyan ontológiai és episztemológiai álláspontból indul ki, amely szerint az intézményi struktúrák és kormányzási módok hozzájárulnak a társadalmi tőke létrehozásához és fenntartásához. Ez a megközelítés hangsúlyt fektet a cselekvések feltételeire és struktúráira, melyek elősegítik vagy akadályozzák a cselekvéseket. A társadalmi tőkét függő változóként elemzi, amit nagymértékben befolyásol a kormányzás típusa, valamint specifikus politikai szerkezetének és intézményeinek rendje az adott országban. Emellett figyelembe veszi azokat az eltérő társadalmi kontextusokat is, melyekben a cselekvők és az intézmények közötti kapcsolatok és interakciók végbemennek. Az emberek megkérdezése arról, hogyan tapasztalják meg saját kapcsolataikat meghatározott csoportokban és csoportok között, érdekes módon a Putnam Iskola követői által felvázoltaktól nagyon eltérő eredményekhez vezetett. Például az Eurorégiók azon képességét vizsgálva, hogy mi mozdítja elő a bizalmat és a társadalmi tőkét egymással határos országok között (Németország és Lengyelország) a következő eredmény született. Kiterjedt interjúk után mindkét Eurorégióban feltűnt, hogy a csoportok közötti társadalmi tőke építésének egyik legnagyobb gátja valójában a csoporton belüli társadalmi tőke hiánya volt, melynek elő kellett volna segítenie az együttműködést a határ két oldalán. Csak egy a Putnam Iskolájától eltérő kutatási stratégia tudta feltárni a kapcsolati szerkezetek hiányát, melyeken keresztül az információt megoszthatták volna és melyeken keresztül személyes, szemtől-szembe interakciók jöhettek volna létre. A kutatás a struktúrák egy vázlatát tudta csak elkészíteni, amelyből az derült ki, hogy elősegítik-e vagy pedig akadályozzák ezek a struktúrák az együttműködést, a cselekvők percepcióit, valamint a speciális információs csatornába való belépésük felbecsülését.

Ez az interpretivista megközelítés (vagyis, ami kihangsúlyozza mind a közvetítők, mind a struktúrák szerepét) az ellenkezője a fentebb vázoltaknak. Ontológiai álláspontja

különbözik a Putnam Iskolától és anti-fundamentalistaként határozható meg (vagyis, ami szerint nem minden társadalmi jelenség közvetlenül megfigyelhető, létezhetnek olyan struktúrák is, melyeket nem lehet megfigyelni, és olyanok is, melyek talán nem tudják úgy bemutatni a társadalmi és politikai világot, mint ahogy az valójában van). Ez befolyással van az episztemológiai álláspontra (vagyis, a társadalmi tőkéről egy specifikus kontextusban szerzett ismeretek köre, valamint a rajta túlterjeszkedő ismeretek köre) és a metodológiára (vagyis, kutatási stratégia, amelyet ezen ismeret megszerzésére választunk). A metodológia azokat a kutatási módszereket választja, melyekkel olyan empirikus kérdésekig juthat el, melyeket az ontológiai és az episztemológiai álláspontok befolyásoltak.

A 2. ábra összegzi a két megközelítés különbségeit. Mindkét megközelítés ugyanazt a kutatási módszert választja kutatásához, de különböző módszerekre és forrásokra fektetik a hangsúlyt és az adatokat is különböző módon elemezik ontológiai és episztemológiai álláspontjuktól függően. Például a másik megközelítés is valószínűleg kvantitatív adatokat használna a Németország és Lengyelország közötti határon átívelő interakciók vizsgálatához, de a kutató nem szükségszerűen vonna le következtetéseket és általánosításokat ezekből az adatokból.

2. ábra A társadalmi tőke tanulmányozásának két megközelítése

Megközelítés	Ontológia	Episztemológia	Metodológia	Módszer	Forrás
Putnam Iskola	Fundamentalista	Pozitivistá	Kvantitatív stratégia, sok eset	Felmérések	Felmérési adatok
Másik megközelítés	Anti-fundamentalista	Interpretivistá	Kvantitatív és kvalitatív stratégia, kis számú mélyebben vizsgált eset	Interjúk, felmérések	Interjúk, felmérési adatok

A kutatás építőköveinek egymáshoz kapcsolása során előfordul, hogy a kutatásba belekeveredik a politika. Amerikában például a társadalmi tőke terminusát – Putnam felvetése szerint – jobboldali ideológusok ferdítették el a de Tocqueville Amerikájáról szóló vita során, azzal, hogy beleértették az erkölcsökhöz és a „jó” társadalmához való visszatérés gondolatát,

ahol a társadalmi tőke egyenértékű a bűnözés csökkenésével és a polgárisághoz való visszatéréssel.

Végül hangsúlyoznám, hogy egyáltalán nem fontos, hogy vajon egyetértünk-e a fentebb vázolt érveléssel a társadalmi tőkéről szóló vitában. Az viszont nagyon is lényeges, hogy az eltérő kutatási kiindulópontok milyen eltérő kutatási stratégiákhoz vezetnek.

Forrás:

Jonathan Grix, *Introducing Students to the Generic Terminology of Social Research*.
Politics, September 2002 175-186